

WALDEMAR CZACHUR

Uniwersytet Warszawski, Warszawa, Polska

<https://orcid.org/0000-0002-8343-4765>

Copyright and License: Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2020. This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivatives 4.0 International (CC BY- ND 4.0) License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/legalcode.pl>).

JĘZYK A KULTURA W LINGWISTYCZNYCH BADANIACH GERMANISTYCZNYCH

Słowa kluczowe: lingwistyka kulturowa, język a kultura, językoznawstwo germanistyczne, lingwistyka antropologiczna.

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest refleksja nad rozwojem badań z zakresu szeroko pojętej lingwistyki kulturowej w opracowaniach germanistycznych. Na zebranym korpusie tekstów kluczowych dla rozwoju lingwistyki kulturowej w badaniach germanistycznych pokazano, w jaki sposób definiowany jest język i kultura w kontekście ich wzajemnych relacji. Omówiono również określenia pojawiające się w literaturze, którymi posługują się lingwiści do nazwania swoich badań, by w dalszej części na przykładach z dwóch kręgów badawczych zilustrować, jakie cele stawiają sobie lingwistyka antropologiczna (*antropologische Linguistik*) i lingwistyka analizująca kulturę (*kulturanalytische Linguistik*) oraz jakie stosują metody w analizie materiału językowego. Artykuł kończy podsumowanie tendencji rozwojowych omawianej subdyscypliny lingwistycznej oraz komentarz interlingwistyczny.

1. CEL, KONTEKST I MATERIAŁ BADAWCZY

Celem niniejszej pracy jest próba zarysowania rozwoju badań nad relacjami języka i kultury, które prowadzone są w obrębie językoznawstwa germanistycznego¹. Interesują mnie w tym kontekście dwie kwestie: z jednej strony specyfika oraz warunki rozwoju subdyscypliny, którą nazwiemy lingwistyką kulturową, a z drugiej strony założenia teoretyczne i metodologiczne tychże badań.

¹ Pojęcie ‘językoznawstwo germanistyczne’ odwołuje się do tradycji naukowej i poznawczej szerszej wspólnoty badaczy, zajmującej się analizą języka niemieckiego, jego historii, struktur oraz sposobów i funkcji jego użycia, a także odnosi się do przestrzeni badawczej krajów niemieckojęzycznych. Dlatego w niniejszym artykule nie uwzględniam prac niemieckich anglistów, romanistów, slawistów, ale także przedstawicieli germanistyki zagranicznej.

Podstawą moich rozważań są artykuły naukowe², w których podjęto dyskusję nad zagadnieniami związanymi z językowością kultury i kulturowością języka, a zatem postrzegać je można jako kluczowe dla rozwoju lingwistyki kulturowej, ponieważ poszerzają dotychczasowy przedmiot badań, jakim jest język i jego użycie, o wymiar kulturowy, a językoznawstwo – o perspektywę kulturoznawczą na płaszczyźnie teorii i metody. Ponadto dookreślają one pojęcie kultury z perspektywy użycia języka. Chodzi o wymienione w bibliografii teksty Fritza Hermannsa (1994), Andreasa Gardta (2003), Susanny Günthner oraz Angeliki Linke (2006), Martina Wengelera (2006), Heidrun Kämper (2007), Angeliki Linke (2008, 2016), Juliany Schröter (2014), Susanne Tienken (2015, 2017), Helmutha Feilkego (2016), Dietricha Bussego (2016) oraz Juliany Schröter, Susanne Tienken, Yvonne Ilg, Joachima Scharloth i Noaha Bubenhofera (2019).

Teksty wskazanych autorów służą jako punkt wyjścia do rekonstrukcji procesu powstawania lingwistyki kulturowej w obszarze językoznawstwa germanistycznego. Zawierają one postulaty programowe na temat przedmiotu badań konstytuującej się dyscypliny i metod badań, a tym samym stabilizują obecność nowego paradygmatu w badaniach lingwistycznych. Trzeba jednak na samym początku wskazać na fakt, że nie każdy autor mówi wprost o lingwistyce kulturowej, posługując się, o czym będzie mowa, różnymi nazwami nowego programu badawczego. Wszystkie te prace łączy jednak założenie, że językoznawstwo musi porzucić postrzeganie siebie jako nauki przyrodniczej w duchu strukturalistycznym, a powinno rozwijać intensywniej koncepcję języka opartą na teoriach z zakresu komunikacji, badań społecznych i kulturowych oraz na pierwszym planie stawiać relacje między językiem a kulturą na płaszczyźnie teorii, metod i analiz. Jeszcze silniej prace te łączy przekonanie, że ideał nauk opartych na założeniach strukturalizmu, empiryzmu i dyscyplin przyrodniczych nie ma dalszego uzasadnienia dla językoznawstwa po tzw. zwrocie pragmatycznym (*pragmatic turn*). Tym samym autorzy prac, o których będzie tutaj mowa, postrzegają językoznawstwo jako naukę o kulturze, jako kulturoznawstwo.

2. KONSOLIDACJA POJĘĆ PROGRAMOWYCH ‘JĘZYK’ I ‘KULTURA’

Na przykładzie zebranych wypowiedzi dokonam oglądu sposobu modelowania relacji między językiem a kulturą w wymienionych wcześniej pracach. Gardt wychodzi z założenia, że język „nie odzwierciedla po prostu rzeczywistości, ale w jego pojęciach odzwierciedla się specyficzny kształt świata kultury”³ (Gardt 2003, 286). Wengeler zakłada, że „język jako system znaków dynamiczny i współgrający z innym zbiorem znaków stanowi centralną część kultury”⁴ (Wengeler 2006, 3). Tym samym język postrzegany

² Skupiam się na artykułach naukowych, ponieważ do tej pory nie powstały jeszcze żadne autorskie monografie naukowe z zakresu lingwistyki kulturowej.

³ Die Sprache bildet [...] die Sachverhalte der Wirklichkeit nicht einfach ab, sondern in ihren Begriffen spiegelt sich bereits die spezifische Gestaltung der kulturellen Welt. Tłumaczenie: W.Cz.

⁴ Sprache als dynamisches und mit anderen Zeicheninventaren korrespondierendes Zeichensystem [macht] einen zentralen Teil der Kultur [aus] und die philologischen Methoden [haben] daher als wesentliches Instrumentarium einer kulturwissenschaftlichen Forschung zu gelten. Tłumaczenie: W.Cz.

jest już nie tylko jako kluczowa część kultury, ale jako instrument ją tworzący. Dlatego Günthner i Linke powiedzą, że „język istnieje tylko w swoim użyciu, a ono jest zawsze ukształtowane kulturowo; jednocześnie fakty kulturowe, zwyczaje kulturowe, konceptualizacje oraz wartości są konstruowane i osadzane, a nawet archiwizowane przez język i w języku”⁵ (Günthner i Linke 2006, 19). Podobne ustalenia czyni Kämper, twierdząc, że „język tworzy kulturę, jest konstytutywny dla kultury jako całości obiektywizacji będących wynikiem procesów interpretacyjnych”⁶ (Kämper 2007, 423), jak i Schröter, która uznaje, że „język jest produktem kultury i procesem tworzącym kulturę”⁷ (Schröter 2014, 36). Język, a szczególnie jego użycie, czyli język w konkretnych interakcjach, staje się przestrzenią i jednocześnie motorem funkcjonowania kultury. Stąd też Schröter, Tienken i Ilg (2019, 8) powiedzą, że:

Jeśli użycie języka rozumie się jako katalizator lub generator kultury, a jednocześnie zakłada się, że kultura nie jest czymś indywidualnym, ale czymś zbiorowym, pielęgnowanym przez grupę osób, to jest niemalże konieczne, aby język był postrzegany przede wszystkim jako proces, który rozwija się w interakcji społecznej, a zatem także w praktykach multimodalnych⁸.

W tym kontekście pojęcie kultury konceptualizowane jest jako kategoria dynamiczna, związana z procesem komunikowania się i symbolicznego działania, a także uwarunkowana dyskursywnie. Wengeler powie, że „kultura to całość/zbiór nawyków i standardów danej grupy w zakresie komunikowania się, myślenia, zachowań i wyrażania uczuć”⁹ (Wengeler 2006, 7), a Tienken, że „kultura oznacza [...] coś, co można przeczytać i tym samym zinterpretować” (Tienken 2017, 42). Aspekt interpretacji zjawisk uznawanych za istotne dla wspólnoty komunikacyjnej i kulturowej jako odczytywanie oraz negocjowanie sensu staje się kluczowy dla nowo powstającej lingwistyki kulturowej.

Z wymienionych definicji języka i kultury wynika, że dominującą perspektywą oglądu jest perspektywa konstruktywistyczna oraz interakcjonistyczna. To te dwa paradygmaty narzucają sposób modelowania relacji między językiem a kulturą. Badacze wychodzą z założenia, że z jednej strony językowe konstytuowanie rzeczywistości staje się warunkiem językowego charakteru kultury (językowości kultury), a z drugiej strony językowy charakter kultury staje się warunkiem kulturowego charakteru języka (kulturowości języka).

⁵ Sprache existiert nur in ihrer Verwendung und diese ist stets kulturell gerahmt; zugleich werden kulturelle Fakten, kulturelle Gewohnheiten, Konzeptualisierungen und Werte durch Sprache und in der Sprache konstruiert und sedimentiert – ja archiviert. Tłumaczenie: W.Cz.

⁶ Sprache schafft Kultur, sie ist konstitutiv für Kultur als die Gesamtheit von Objektivationen, die Ergebnisse von Deutungsprozessen sind. Tłumaczenie: W.Cz.

⁷ Sprache ist ein durch Kultur hervorgebrachtes Produkt und ein Kultur hervorbringender Prozess. Tłumaczenie: W.Cz.

⁸ Wenn man Sprachgebrauch als Kulturkatalysator oder Kulturgenerator versteht und zugleich davon ausgeht, dass Kulturelles nichts Individuelles, sondern etwas Kollektives, von mehreren Personen Getragenes ist, dann ergibt sich daraus beinahe zwingend, dass Sprache primär als ein Prozess perspektiviert wird, der sich in der sozialen Interaktion und damit immer auch in multimodalen Praktiken entfaltet. Tłumaczenie: W.Cz.

⁹ Kultur als Gesamtheit der Gewohnheiten und Standardisierungen eines Kollektivs bzw. einer sozialen Gruppe hinsichtlich der Kommunikation, des Denkens, des Empfindens sowie des Verhaltens. Tłumaczenie: W.Cz.

Zjawiska, takie jak komunikacja, dyskursywność, interakcja, uspołecznienie, dynamiczność, materialność i medialność użycie języka, działania językowe oraz ich interpretacje, urastają do kategorii badawczych, operacjonalizowanych w najnowszych pracach.

Kulturowość języka wynika przede wszystkim z komunikacyjnego (medialnego i materialnego) charakteru znaków językowych. Jak zakładają Holly i Jäger (2016), bez medialności nie jest możliwa komunikacja, ale bez komunikacji, rozumianej jako współpraca, język jako medium nie istnieje (Holly i Jäger 2016, 946). Język jako nieodzowne medium komunikacji międzyludzkiej staje się rozpoznawalny i skuteczny poprzez znaki graficzne, foniczne, wizualne i inne. Kluczowe jest to, że w znakach utrwalone są „w różny sposób społecznie uwarunkowane wzorce wypowiedzi i mogą one przenikać dzięki swoim specyficznym cechom (oraz dzięki specyficznym warunkom powstawania podmiotów/instancji stosujących te wzorce) aż do »treści« negocjowanych w tych formach”¹⁰ (Busse 2016, 649). Na przykład formuła językowa „Dawno, dawno temu...” implikuje w swojej treści znacznie więcej, niż zapisane jest na płaszczyźnie słowa, ponieważ zapowiada m.in. konkretny gatunek tekstu, a tym samym przywołuje konkretny kontekst i funkcję komunikacyjną. Z tego powodu dogłębna refleksja nad medialnością i materialnością języka na tle dynamicznego charakteru praktyk komunikacyjnych i dialogowych jest tak istotna dla lingwistyki kulturowej. Holly i Jäger stwierdzają dalej, że „konieczna medialność i znakowość języka, które nie funkcjonują bez rzeczy materialnych, nie tylko umożliwiają dialogiczność/dialogowość i społeczność, ale także ich potrzebują, ponieważ jednostka nie będzie w stanie wytworzyć wszystkich niezbędnych znaków ad hoc, nie mówiąc już o uczynieniu ich zrozumiałymi dla siebie i dla innych”¹¹ (Holly i Jäger 2016, 948). Wzorce, formuły i rytuały językowe wynikające ze społecznego i dialogowego charakteru praktyk komunikacyjnych są zatem kulturowymi formami organizacji codziennych doświadczeń i wiedzy zbiorowej oraz jako medium, czyli środek wyrażania i realizacji potrzeb społecznych i indywidualnych, w procesie komunikowania mogą ulegać jednocześnie procesom modyfikacji oraz stabilizacji.

Zjawisko materialności staje się konstytutywne dla komunikacyjnych oraz społecznych funkcji języka, a jednocześnie warunkuje jego medialność. Materialność języka wynika z faktu, że tak jak „nie istnieje komunikat bez tworzywa” (Skwarczyńska 1965, 102), tak też znaki językowe nie są tylko środkami wyrazu i przedstawienia, ale warunkiem oraz medium procesu semiozy. Owo rozpoznanie otwiera nową perspektywę dla lingwistyki kulturowej, przede wszystkim ze względu na zjawisko uwspólnotowienia i uspołecznienia, jakie dokonuje się za pośrednictwem języka w procesie komunikacji, a które

¹⁰ [...] sozial rückgebundene Muster kommunikativer Entäußerung [können] sich in je unterschiedlicher Weise entfalten und durch ihre je spezifischen Eigenschaften (und in den je spezifischen Produktionsbedingungen der diesen Mustern folgenden Instanzen) bis auf die in diesen medialen Foren verhandelten „Inhalte“ durchschlagen. Tłumaczenie: W.Cz.

¹¹ [...] die unhintergehbare Medialität und Zeichenhaftigkeit der Sprache, die ohne Materielles nicht auskommt, Dialogizität und Sozialität nicht nur ermöglicht, sondern auch braucht, da der Einzelne nicht in der Lage wäre, die erforderlichen Zeichen allesamt ad hoc hervorzubringen, geschweige denn sie sich und anderen verständlich zu machen. Tłumaczenie: W.Cz.

określa się jako kulturowość języka. Takie postrzeżenie języka i kultury z jednej strony legitymizuje konieczność wypracowania zrębów kulturowej koncepcji języka i językowej koncepcji kultury, a z drugiej otwiera możliwość postrzegania języka, w tym przypadku użycia języka, jako praktyki wytwarzającej kulturę oraz intersubiektywne sensory i znaczenia. One materializują się przede wszystkim ze względu na powtarzalność w komunikowaniu się oraz na naturę tworzywa w konkretnych wzorcach, formułach i rytuałach, tj. w nich odkłada i utrwała się określona wiedza, która będzie każdorazowo aktywowana później w komunikacji, a tym samym, o czym pisaliśmy, modyfikowana i ponownie stabilizowana.

Interesujące jest również zjawisko walki o określenia odnoszące się do nazwy tworzącej się nowej subdyscypliny, którą określamy jako lingwistyka kulturowa. Nazwa *Kulturlinguistik* [lingwistyka kulturowa] zaczyna się pojawiać dopiero w najnowszych opracowaniach, wcześniej stosowane były takie określenia, jak:

linguistische Anthropologie [antropologia lingwistyczna] (Hermanns 1994),
anthropologische Linguistik [lingwistyka antropologiczna] (Günthner 2015),
interkulturelle Linguistik [lingwistyka międzykulturowa] (Hermanns i Zhao 1996),
kulturwissenschaftliche Linguistik [lingwistyka kulturoznawcza] (Kämper 2007; Holly i Jäger 2016),
kulturorientierte Sprachwissenschaft [językoznawstwo zorientowane na kulturę] (Feilke 2016),
kulturanalytische Linguistik [lingwistyka analizująca kulturę] (Linke 2011; Tienken 2015),
kulturalistische Linguistik [lingwistyka kulturalistyczna] (Holly i Jäger 2016),
Kulturlinguistik [lingwistyka kulturowa] (Schröter, Tienken i Ilg 2019).

Elementem wspólnym dla wszystkich wymienionych wyżej określeń jest użycie pojęcia ‘kultura’. O ile termin *kulturwissenschaftlich* [kulturoznawczy] przez odniesienie do badań kulturoznawczych implikuje raczej metody i określoną perspektywę badawczą, o tyle terminy takie jak *kulturanalytisch* [analizujący kulturę], *kulturorientiert* [zorientowane na kulturę] czy *kulturalistisch* [kulturalistyczny] oraz *Kulturanalyse* [analiza kultury] wskazują raczej na przedmiot badań, a mianowicie na kulturę oraz zjawiska kulturowe. Wyjątkiem jest zaproponowany przez Hermannsa i Günthner termin ‘antropologia językowa i lingwistyka antropologiczna’, ponieważ brakuje w nim komponentu ‘kultura’, jednak owa relacja uobecnia się przez odwołanie do antropologii jako nauki o ludziach i kulturach.

3. KONSOLIDACJA DYSCYPLINY PRZEZ METODYCZNE RÓŻNICOWANIE: RÓŻNE TERMINY – RÓŻNE KONCEPCJE?

Istotny wpływ na proces konsolidacji dotychczasowych podejść teoretycznych zarówno w zakresie badań relacji język–kultura, jak i podstaw metodologicznych lingwistyki kulturowej ma m.in. kompendium¹² syntetyzujące dorobek lingwistyki kulturowej

¹² W niemieckiej tradycji naukowej w celu dokonania syntetycznego przedstawienia stanu wiedzy określonej subdyscypliny wydaje się tomy określane po niemiecku jako *Handbuch*, czyli pewien rodzaj kompendium czy encyklopedii.

pt. *Handbuch zur Linguistik als Kulturwissenschaft. Sprache – Kultur – Kommunikation* [Kompedium o lingwistyce jako kulturoznawstwie. Język – kultura – komunikacja] (2016) oraz monografia zbiorowa pt. *Linguistische Kulturanalyse* [Lingwistyczna analiza kultury] (2019) wydana przez Juliane Schröter, Susanne Tienken, Yvonne Ilg, Noah Bubenhofera i Joachima Scharloth z otwierającym tom artykułem pt. *Linguistische Kulturanalyse. Eine Einführung* [Lingwistyczna analiza kultury. Wprowadzenie], do którego jeszcze wrócimy.

Redaktorzy wspomnianego kompendium we wstępie przedstawiają pesymistyczną diagnozę lingwistyki kulturowej w ramach językoznawstwa germanistycznego. Zauważają, że teoretyczna refleksja nad kulturowym wymiarem języka w językoznawstwie germanistycznym była raczej bytem marginalnym oraz że językoznawstwo germanistyczne „[...] dystansowało się w specyficzny sposób od każdego miejsca kulturowej semiozy, która w ostatnich latach znalazła się w centrum całościowej analizy kulturoznawczej i interdyscyplinarnej”¹³ (Jäger i in. 2016, 2).

W wydanej w 2019 roku monografii zbiorowej, a szczególnie w obszernym wprowadzeniu do tego tomu pt. *Linguistische Kulturanalyse. Eine Einführung* Juliane Schröter, Susanne Tienken i Yvonne Ilg, nie widać już tej niepewności i powściągliwości w określaniu założeń teoretycznych i metodologicznych lingwistyki kulturowej oraz w definiowaniu konkretnych jej zadań i procedur badawczych. Autorki wyżej wymienionego tekstu stwierdzają, że lingwistyczna analiza kultury czy też lingwistyka kulturowa jest programem badawczym o klarownie zarysowanych konturach, z solidnym fundamentem i programem badawczym, który cechuje się interdyscyplinarnością, a sposób formułowania pytań badawczych i procedury badawczej zależy od zainteresowań poznawczych badacza zajmującego się określonym zjawiskiem kulturowo-językowym.

Z najnowszych opracowań wyłania się obraz lingwistyki kulturowej, która w paradygmacie konstruktywistycznym i interakcjonistycznym, a także odnoszącym się do teorii mediów poszukuje inspiracji do formowania zrębów teorii wokół pojęcia języka i kultury z przekonaniem, że to właśnie w zjawisku dialogowości leży źródło ich wzajemnych uwarunkowań, a te należy uchwycić na płaszczyźnie teoretycznej i metodycznej. Z analizowanych tekstów jednoznacznie wynika, że takie kategorie, jak *działanie językowe, praktyka językowa, medialność języka, performatywność, wzorowość, formuliczność i rutynowość użyć języka*, odgrywają centralną rolę w powstającej lingwistyce kulturowej. Z tego powodu lingwistyka kulturowa interesuje się w szczególności tymi poziomami użycia języka, na których tworzą się (komunikatywne) wzorce i formuły mające charakter normatywny, takie jak rodzaje tekstów i gatunki, rutyny językowe i utwalone konstrukcje, np. formuły grzecznościowe. Niezależnie od tego, czy analizowane są zagadnienia z płaszczyzny słowotwórczej, gatunków mowy czy typów dyskursu, konieczna jest refleksja nad teorią języka w jej funkcji kulturotwórczej

¹³ [...] verharrte lange in einer eigentümlichen Distanz zu jedem Ort kultureller Semiosis, der in den letzten Jahren in das Zentrum einer umfassenden kulturwissenschaftlich-interdisziplinären Analyse gerückt ist. Tłumaczenie: W.Cz.

oraz uchwycenie specyfiki językowego tworzenia i przyswajania świata poprzez analizę konkretnych danych językowych lub analiz synchronicznych, diachronicznych, a także porównawczych (Czachur 2018; Tienken 2017).

Aby zrozumieć założenia teoretyczne konstytuujące przedmiot badań i przede wszystkim zaplecze metodologiczne kulturowego stylu myślowego w badaniach germanistycznych, omówię dwie najbardziej dopracowane teoretycznie i metodycznie koncepcje. Innymi słowy, chcę pokazać, w jaki sposób metody sprawdzone w lingwistyce tekstu, lingwistyce dyskursu i lingwistyce konwersacji mogą być wykorzystywane do badań z zakresu lingwistyki kulturowej, której celem jest uchwycenie kulturowości języka i językowego ukonstytuowania zjawisk kulturowych, a tym samym uwidocznienie istniejącej relacji między językiem a kulturą w teorii i metodzie.

3.1. Antropologia lingwistyczna i lingwistyka antropologiczna

Terminu *antropologia lingwistyczna* użył w badaniach germanistycznych Fritz Hermanns w roku 1994 w pracy pt. *Linguistische Anthropologie. Skizze eines Gegenstandsbereiches linguistischer Mentalitätsgeschichte* [Antropologia lingwistyczna. Szkic z zakresu lingwistycznej historii mentalności] w celu opisanie „językowo wyprofilowanych obrazów człowieka” w ujęciu lingwistyczno-filologicznym i historycznym. Badacz wyraźnie podkreśla, że antropologia lingwistyczna nie powinna być nazwą nowej dyscypliny (Hermanns 1994, 32), lecz perspektywą badawczą, skierowaną na zagadnienia semantyki historycznej. W antropologii lingwistycznej, w przeciwieństwie do semantyki historycznej, Hermanns dostrzega wartość dodaną w tym, że „wykracza ona poza obserwację pojedynczych słów i interesuje się powiązaniem semantycznymi i tematycznymi zachodzącymi między słowami i zmianą znaczenia całych związków leksykalnych, które opisują pewien obszar rzeczywistości”¹⁴ (Hermanns 1994, 33). Jego zdecydowany postulat bardziej dogłębnej analizy znaczenia słów w ich sieciach komunikacyjnych zmierza w kierunku, który obecnie nazywamy lingwistyką dyskursu, również ze względu na jej hermeneutyczne podejście. Badacz sam mówi: „tylko dyskursy [...] dają gwarancję, że sposoby używania słów nie są jedynie uwarunkowane indywidualnie, ale zwyczajowo”¹⁵ (Hermanns 1994, 33). Kontynuuje, że „w użyciu języka wiedza stereotypowa w codziennym komunikowaniu się nie musi być werbalizowana, ponieważ uczestnicy interakcji wychodzą z założenia, że jest ona powszechnie znana”¹⁶. Z tej perspektywy historia języka jest historią mentalności, a mentalność staje się dyspozycją myślenia, odczuwania, pragnienia grup społecznych. Z tego właśnie

¹⁴ [...] über Einzelwortbetrachtung hinaus[geht] und sich für semantische, thematische Zusammenhänge zwischen Wörtern [interessiert], für den Wandel der Bedeutung ganzer Wortverbände, die zusammen jeweils einen Wirklichkeitsbereich beschreiben. Tłumaczenie: W.Cz.

¹⁵ [...] nur Diskurse bieten [...] Gewähr dafür, dass Wortverwendungsweisen nicht bloß idiosynkratisch, sondern usuell sind. Tłumaczenie: W.Cz.

¹⁶ [...] im Sprachgebrauch das stereotype Wissen als gemeinsames und selbstverständlich akzeptiertes immer wieder nur vorausgesetzt, d.h. gerade nicht verbalisiert wird. Tłumaczenie: W.Cz.

względu językoznawstwo powinno być uprawiane w sposób filologiczny. Język jest dla Hermannsa wskaźnikiem powiązań historycznych, a zarazem ich czynnikiem. Naukowiec wskazuje na to, że głównym zadaniem antropologii lingwistycznej jest uchwycenie powiązań historycznych poprzez analizy użycia języka oraz zrozumienie zachodzących zmian językowych.

Interesujące w pracy Hermannsa jest także to, że poza zaproponowaną kategorią *mentalności* i hermeneutycznie zorientowaną analizą słów w szerszym kontekście społecznym, historycznym i kulturowym, nie proponuje on żadnej procedury badawczej oraz nie określa potencjalnych zadań antropologii lingwistycznej. Koncentruje się raczej na refleksji nad związkami między językiem a użyciem języka oraz między mentalnością a wiedzą stereotypową. Nie bez znaczenia jest również fakt, że badacz prowadzi kulturoznawcze analizy porównawcze, jak ta dotycząca pojęcia *Arbeit* [praca] w języku niemieckim i chińskim, napisana wspólnie z Miaogenem Zhao. Obaj autorzy nazywają to podejście lingwistyką międzykulturową i odwołują się do koncepcji słów kluczowych Anny Wierzbickiej (1991, 1992, 1997), której dorobek, z nielicznymi wyjątkami, nie został jeszcze zauważony w językoznawstwie germanistycznym.

Pojęcie *lingwistyka antropologiczna*, zaproponowane przez Susanne Günthner, odnosi się do kierunku badań zajmującego się systematyczną analizą związku między językiem a kulturą (Günthner 2013, 348). Günthner zauważa, że w nauce o języku i kulturze używane są oba terminy: *lingwistyka antropologiczna* i *antropologia lingwistyczna*, przy czym jej zdaniem pierwsza nazwa silniej podkreśla lingwistyczny wymiar programu badawczego. Taka lingwistyka ma na celu „badanie procesów językowych w tworzeniu się kultury w konkretnej interakcji”¹⁷, a także „badanie języka jako zasobu oraz jako działań językowych w rozumieniu praktyk kulturowych, które przyczyniają się do budowania realiów społecznych”¹⁸ (Günthner 2013, 348). Do kluczowych zagadnień lingwistyki antropologicznej należą według niej pytania dotyczące zdolności językowych człowieka, aspektów przenikania się języków ludzkich, umiejętności poznawczych i form działania społecznego, związku między językiem, myśleniem i rzeczywistością, uniwersaliami językowymi i zachowaniami komunikacyjnymi człowieka, języka i mówienia w kontekście społecznym i kulturowym, specyficznych dla danej kultury praktyk komunikacyjnych, aspektów różnorodności językowej oraz różnych aspektów kontaktów językowych i kulturowych, standaryzacji językowej i rozwoju języków narodowych, a także związków między zmianami językowymi a zmianami kulturowymi i wymieraniem języków (por. Günthner 2013).

Przedmiotem badań mają być praktyki komunikacyjne i kulturowe, za pomocą których realizowane są działania społeczne. Jednocześnie uświadamiają one, „w jaki sposób powiązane są ze sobą język, interakcja językowa i kultura i jakie z tego wypływają

¹⁷ [...] die sprachlichen Prozesse der Herstellung von Kultur in der konkret situierten Interaktion zu erforschen. Tłumaczenie: W.Cz.

¹⁸ Sprache als Ressource und sprachliche Handlungen als kulturelle Praktiken [untersucht], die zur Konstruktion sozialer Wirklichkeiten beitragen. Tłumaczenie: W.Cz.

konsekwencje¹⁹ (Günthner 2013, 347). Praktyki komunikacyjne są dla lingwistyki antropologicznej ważne, ponieważ „językowe formy/procedury komunikacyjne tworzą z jednej strony ludzkie działania, struktury społeczne i koncepcje kulturowe, a z drugiej strony same formy/procedury komunikacyjne są kształtowane, powielane i modyfikowane przez działania, struktury społeczne i konteksty kulturowe”²⁰ (Günthner 2013, 354). Do badania praktyk komunikacyjnych wykorzystywana jest koncepcja gatunków komunikacyjnych w rozumieniu Thomasa Luckmanna, definiująca je jako historycznie i kulturowo uwarunkowane oraz społecznie utrwalone wzorce rozwiązywania problemów komunikacyjnych, umożliwiające sposób doświadczania świata, a także przekazywanie doświadczeń intersubiektywnych w określonej wspólnotcie (Günthner 2013, 357). Gatunki komunikacyjne mają charakter kulturowy, ponieważ „nie są każdorazowo tworzone przez uczestników komunikacji, lecz udostępniane przez społeczne zasoby wiedzy”²¹ (Günthner 2015, 45). Gatunki i rodzaje tekstów, rytuały i wzorce językowe, takie jak pozdrowienia, ale także zjawisko *doing culture*, można badać pod kątem ich specyfiki kulturowej metodami etnografii komunikacji, analizy rozmowy i konwersacji (Günthner 2017).

3.2. Lingwistyka analizująca kulturę [*Kulturanalytische Linguistik*]

Koncepcja *lingwistyki analizującej kulturę* [*kulturanalytische Linguistik*] pojawia się w pracach Angeliki Linke, germanistki z Zurychu, w których poszukuje ona odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu analiza językowa może być również analizą kulturową, gdyż interesuje ją, „dlaczego w pewnym kontekście historycznym niektóre grupy mówców wypowiadały się w ten sposób, a nie inaczej, oraz w jaki sposób zmiany w użyciu języka danej wspólnoty komunikacyjnej powiązane są ze zmianami (społeczno-kulturowymi)” (Linke 2011, 26). Celem lingwistyki analizującej kulturę jest zwrócenie uwagi – poprzez analizę użycia języka – na zjawiska i zmiany kulturowe, które nie są widoczne gołym okiem (Linke 2011, 40). Podstawowe dla tego sposobu myślenia jest założenie, że znaki językowe „nie tylko odnoszą się tak po prostu do rzeczy w świecie, a ich znaczenie nie wynika z samych tych rzeczy, lecz z porozumienia z innymi i powstaje w procesie ciągłej resygnifikacji” (Tienken 2017, 42–43). Z tego powodu lingwistyka analizująca kulturę w rozumieniu Tienken ma na celu nie tylko opisanie zjawiska tworzenia się sensów społecznych, lecz także teoretyczne wyjaśnienie procesu jego powstawania.

W tym kontekście Linke słusznie pyta o miejsce i proces, w którym uwidacznia się wzajemność relacji języka i kultury, oraz czy dałoby się je określić metodami lingwistycznymi mimo obecnego braku zaplecza teoretycznego i metodologicznego.

¹⁹ [...] auf welche Art und Weise und mit welchen Konsequenzen Sprache, sprachliche Interaktion und Kultur vernetzt sind. Tłumaczenie: W.Cz.

²⁰ [...] sprachlich-kommunikative Verfahren menschliche Handlungen, soziale Strukturen und kulturelle Konzepte einerseits erzeugen, andererseits die kommunikativen Verfahren selbst wiederum durch Handlungen, soziale Strukturen und kulturelle Kontexte geprägt, reproduziert und modifiziert werden. Tłumaczenie: W.Cz.

²¹ [...] sie nicht von einzelnen Interagierenden ständig neu konstruiert, sondern vom gesellschaftlichen Wissensvorrat bereitgestellt werden. Tłumaczenie: W.Cz.

Stawia ona tezę, że tego miejsca należy szukać w procesie komunikacji i pokazuje, w jaki sposób uzależnione są od siebie komunikacyjny charakter kultury i kulturowy charakter komunikacji. Linke wskazuje przede wszystkim na zjawisko modyfikowania praktyk komunikacyjnych, które postrzega również jako warunek zmian kulturowych, oraz powtarzalności i seryjności działań komunikacyjnych. Dzięki fenomenowi reprodukcji skuteczne praktyki komunikacyjne pełnią funkcję stabilizującą dla kultury, przede wszystkim ze względu na zjawisko powstawania i stabilizowanie się wzorców w procesie komunikowania się (Linke 2008, 28–29).

Angelika Linke i jej uczniowie, Susanne Tienken (2008), Juliane Schröter (2016), Noah Bubenhofer (2009) i Joachim Scharloth (2005), skupiają się w swoich pracach na analizie wzorców językowych jako specyficznego przejawu użycia języka. Wykorzystują przy tym perspektywę komunikacyjnego modelowania kultury i teorię dialogowej lub interaktywnej koncepcji języka, chociażby w ujęciu Michaiła Bachtina. Linke wychodzi z założenia, że „tworzenie się wzorców w użyciu języka jest ważnym »miejscem« przeplatania się kultury i języka, a tym samym staje się jednym z głównych obiektów lingwistyki analizującej kulturę”²² (Linke 2011, 27). Tienken idzie o krok dalej i opisuje znaczące wzorce jako kulturowe nadawanie formom sensu, aby pokazać, w jakim stopniu wzorce są formami, „które coś reprezentują – nośnikami sensu” i że reprezentują one kategorię, poprzez którą manifestuje się „współzależność indywidualnych motywów działań i ich zbiorowej ratyfikacji” (Tienken 2017, 61). Stwierdza ona dalej, że chodzi o „ukształtowane wspólnotowo formy podawcze, które dopiero poprzez komunikacyjne procesy dopasowywania się otrzymują, zachowują lub zmieniają swój sens społeczny” (Tienken 2017, 61).

Ze względu na to, że w lingwistyce analizującej kulturę człowiek rozumiany jest jako kulturowy aktor i podmiot kształtujący świat, jego decyzje o wykorzystaniu sprawdzonych wzorców w radzeniu sobie z wyzwaniami komunikacyjnymi odgrywają ważną rolę w badaniach lingwistycznych. W ten sposób wyraźnie uwidacznia się antropocentryczny i antropologiczny wymiar języka i kultury. Jak zauważają przedstawiciele lingwistyki analizującej kulturę, w komunikacji wykorzystywane jest tylko to, co przynosi sukces i zamierzone skutki. Istotny jest zatem fakt, że ciągła aktualizacja lub powtarzanie wzorców w procesie komunikacji możliwe są również dlatego, że aktywują i stabilizują one jednocześnie uspołeczniony sens. Tak więc wzorce komunikacyjne są „historycznie zmiennymi warunkami tworzenia relacji, ale także znaczeń, społeczeństw i kultury”²³ (Linke 2008, 29–30). Dla celów badawczych Tienken proponuje metodę kontrastywności i serialności²⁴ (Tienken 2017). Schröter sugeruje, aby lingwistyczna analiza kultury:

²² Musterbildungen im Sprachgebrauch einen wichtigen ‚Ort‘ der Verschränkung von Kultur und Sprache und damit eines der zentralen Objekte einer kulturanalytischen Linguistik darstellen. Tłumaczenie: W.Cz.

²³ [...] die historisch variablen Bedingungen der Produktion von Beziehungen wie von Bedeutungen, von Gesellschaften wie von Kultur. Tłumaczenie: W.Cz.

²⁴ Metoda serialności stosowana w badaniach socjologicznych polega na szeregowej ewidencji danych w celu uchwycenia cech konstytutywnych badanego przedmiotu. Metoda kontrastywności wykorzystywana jest do tego, by w procesie porównywania zidentyfikować cechy wspólne i odmienne badanych zjawisk.

- skupiała się na jednym aspekcie użycia języka i miała charakter empiryczny,
- określała i opisywała regularności, prawidłowości i wzorce różnego rodzaju oraz ich zmiany w badanym materiale,
- interpretowała wyniki analizy językowej w kontekście kulturowym z perspektywy zewnętrznej i wewnętrznej (Schröter 2014, 25–45).

Jednak kulturowy wymiar badań językowych nie jest postrzegany jako nadbudowa analizy czysto lingwistycznej. Kluczowe znaczenie mają dwa aspekty: pytanie badawcze, które odnosi się do kulturowości języka, oraz fakt, że wyniki analizy (tu: zidentyfikowane wzorce użycia języka) podlegają hermeneutycznemu procesowi interpretacji, „w którym należy dopiero znaleźć korelat stwierdzonego wzorca” (Linke 2011, 40).

3.3. Instytucjonalizacja: stowarzyszenia, czasopisma, aktorzy

Patrząc na fazę konsolidacji kulturowych badań lingwistycznych, oprócz dyskusji naukowej o założeniach teoretycznych i metodycznych nowej dyscypliny należy docenić wszelkie formy instytucjonalizacji, które sprzyjają dalszej konsolidacji i stabilizacji interesującego nas nurtu.

Warto tu wspomnieć o dwóch inicjatywach podjętych w 2015 roku, których celem jest integracja naukowców zainteresowanych tym zagadnieniem. Chodzi o sieć KULI – *Kulturbezogene und kulturanalytische Linguistik* założoną przez Susanne Tienken (Uniwersytet w Sztokholmie) i Juliane Schröter (Uniwersytet w Zurychu) oraz *Kulturwissenschaftliche Gesellschaft* [Towarzystwo Kulturoznawcze] m.in. z sekcją zajmującą się praktykami językowymi, a także komunikacyjnymi, sekcją zajmującą się kulturą mediów/mediami kultury oraz kulturą wiedzy. W 2017 roku odbyła się trzecia doroczna konferencja Towarzystwa Kulturoznawczego. Od roku 2016 wydawane jest czasopismo „*Kulturwissenschaftliche Zeitschrift*” (KWZ) [Czasopismo Kulturoznawcze], w którym nie opublikowano jeszcze żadnych artykułów lingwistycznych. Sieć KULI, założona przez lingwistów, ma na celu nawiązanie kontaktu z badaczami prowadzącymi badania z zakresu lingwistyki kulturowej.

Ciekawych spostrzeżeń dostarcza nam również spojrzenie na karierę naukową lingwistów, którzy siebie i swoją pracę umiejscawiają w zakresie lingwistyki kulturowej. Tym, co łączy tych badaczy, jest ich konsekwentne zainteresowanie językiem w kontekście społecznym, kulturowym i historycznym, ale także międzykulturowym i porównawczym. Niezależnie od tego, czy odbywa się to w drodze analizy konwersacji czy analizy gatunków komunikacyjnych, analizy typów tekstu czy praktyk komunikacyjnych i formuł językowych, czy są to analizy zjawisk socjolingwistycznych, semantycznych lub dyskursywnych, takich jak metafory, toposy argumentacyjne lub walki semantyczne – koncentrują się one na interaktywnej koncepcji języka i dynamicznej koncepcji kultury. Nawet jeśli nie wszystkie te prace podejmują dyskusję nad koncepcjami kultury, to zawsze uwaga ich autorów skupia się na funkcji języka jako elementu konstytutywnego dla tworzenia się rzeczywistości i kultury. Ważny jest również fakt, że lingwiści zajmujący się badaniami kulturowymi zdobyli doświadczenie międzykulturowe przede wszystkim podczas dłuższych pobytów za granicą. Uwidacznia się to również w prowadzonych

przez nich badaniach o charakterze porównawczym i międzykulturowym, które *volens volens* podejmują kwestie kulturowości języka.

4. UWAGI KOŃCOWE I KOMENTARZ INTERLINGWISTYCZNY

Jak wynika z powyższych refleksji, w ciągu ostatnich dziesięciu lat w językoznawstwie germanistycznym zaczęło się umacniać myślenie o językoznawstwie jako nauce kulturoznawczej. Widoczny stał się proces tworzenia podwalin teoretycznych dla lingwistyki kulturowej.

Na koniec kiedy stawiamy raz jeszcze pytanie, które czynniki sprzyjały dotychczasowemu rozwojowi lingwistyki kulturowej w językoznawstwie germanistycznym, a które go komplikowały, nasuwają się następujące propozycje wyjaśnień:

- Tworzeniu się lingwistyki kulturowej sprzyjały zmiany w humanistyce, z licznymi zwrotami teoretycznymi, w których językoznawstwo prawie nie brało udziału, ale później intensywnie z nich korzystało, starając się odpowiedzieć na takie wymagania, jak ekspansjonizm, neofunkcjonalizm, antropocentryzm i interpretacjonizm. Między innymi z tego powodu obecne teoretyczne podejścia i metody lingwistyki kulturowej są ciągle jeszcze bardzo niejednorodne. W najbliższych latach okaże się, czy homogenizacja poprzez dalszą konsolidację metodologiczną jest w tym wypadku możliwa, a nawet pożądana.
- Operacjonalizacja pragmatycznej, kognitywistycznej i konstruktywistycznej koncepcji języka, m.in. w socjolingwistyce, stylistyce funkcjonalnej i pragmatycznej, lingwistyce tekstu, lingwistyce dyskursu, lingwistyce mediów oraz semantyce utorowała drogę do rozwoju lingwistyki kulturowej, tj. do rzeczowej dyskusji o kulturowości języka i językowości kultury w językoznawstwie germanistycznym. Lingwistyki kulturowej nie można jednak postrzegać w żaden sposób jako konsekwencji rozwoju paradygmatu strukturalistycznego, ale jako jego radykalne zanegowanie. Lingwistyka kulturowa w badaniach germanistycznych jest pochodną powstania i sukcesu semantyki kognitywnej, a także lingwistyki tekstu, lingwistyki dyskursu oraz lingwistyki mediów, w tym głównie prowadzonych w wymienionych subdyscyplinach teoretycznej refleksji nad użyciem języka w kontekście takich zjawisk jak praktyki językowe, ich formuliczoność i sensualność oraz dyskursywnych procesów tworzenia sensów zbiorowych i wspólnie podzielanej wiedzy w określonej wspólnotce.
- Zarówno dominacja językoznawców o nachyleniu systemowym, sceptycznych wobec hermeneutycznego i filologicznego podejścia do badań nad kulturowością języka i językowością kultury, jak i stosunkowo słaba percepcja szeroko zakrojonych badań w dziedzinie nauczania języka niemieckiego jako języka obcego oraz dorobku neofilologów obcojęzycznych i ich prac z zakresu lingwistyki kontrastywnej i międzykulturowej spowodowała stosunkowo późny rozkwit lingwistyki kulturowej w językoznawstwie germanistycznym. Na książki z zakresu lingwistycznych badań nad kulturą niemieckiego sławisty Holgera Kußego (2012),

germanisty z Węgier Csaby Földesa (2003), a także niemieckiego glottodydaktyka Clausa Altmayera (2004) nie powołuje się żaden z autorów analizowanych w niniejszej pracy artykułów. To samo dotyczy literatury anglojęzycznej. Powszechnie znane i uznane prace Anny Wierzbickiej (1991, 1992, 1997), Gary’ego Palmera (1996), Jerzego Bartmińskiego (2012) czy Farzada Sharifiana (2015) są w badaniach germanistycznych w ogóle niezauważalne. Świadczy to w pewnym sensie o hermetyczności językoznawstwa germanistycznego w tym obszarze.

- Dalszych tendencji hamujących rozwój lingwistyki kulturowej poszukiwać można również w pewnych historycznie uwarunkowanych obawach przed podejściami kulturalistycznymi, politycznie uwarunkowanym lękiem przed pojęciem kultury, które szczególnie w okresie dominacji narodowosocjalistycznej stało się środkiem propagandy i instrumentem indoktrynacji, a debata rozrachunkowa w RFN (nie w NRD) i teza o szczególnych predyspozycjach niemieckiej kultury do radykalności zmusiła wielu niemieckich intelektualistów i naukowców do posługiwania się alternatywnymi pojęciami względem pojęcia kultury, takimi jak społeczeństwo, kontekst społeczny czy dyskurs. Pojęcie kultury nie odgrywało zatem żadnej kluczowej roli w germanistycznych badaniach lingwistycznych do początku lat 90. XX wieku. Silny neohumboldtowski trend w naukach humanistycznych w pierwszej połowie XX wieku i jego lingwistyczna operacjonalizacja w ujęciu Weisgerbera, który miał niejednoznaczny stosunek do reżimu narodowosocjalistycznego i którego założenia o unikatowym wpływie języka ojczystego na sposób postrzegania świata wykorzystywała nazistowska propaganda, spowodowały, że mimo mocnej pozycji w świecie nauki w latach powojennych jego koncepcje zostały stanowczo odrzucone przez młodsze pokolenie językoznawców szukających w analizach systemu języka ‘odideologizowanej’ przestrzeni do lingwistycznych badań naukowych.

Jeśli spojrzymy na rozwój lingwistyki kulturowej w badaniach germanistycznych z perspektywy uwzględniającej dorobek polonistycznej/polskiej etnolingwistyki i lingwistyki kulturowej, to stwierdzić należy istnienie znaczących różnic. Dotyczą one zarówno samego procesu rozwoju, początku debat na temat relacji języka i kultury, inspiracji teoretycznych i metodologicznych, stawianych pytań badawczych i opracowanych metod badawczych. Etnolingwistyka i lingwistyka kulturowa w Polsce ma nie tylko stabilną pozycję w badaniach lingwistycznych, ale przede wszystkim silnie oddziaływała na liczne debaty z zakresu semantyki, genologii lingwistycznej, lingwistyki mediów, lingwistyki tekstu i dyskursu, a na związki lingwistyki z kulturoznawstwem zwracano uwagę już pod koniec lat 80. XX wieku (Anusiewicz 1994; Bartmiński 2008; K. Skowronek, B. Skowronek 2010; Czachur 2020). W przedstawionych wyżej badaniach germanistycznych nie pojawia się w ogóle pojęcie *Ethnolinguistik* [etnolingwistyka], nie ma też odwołań do żadnych prac z tego zakresu, pewnie dlatego, że w latach powojennych w NRD i RFN nie powstawało ich dużo (Karstedt 2004). Takie zagadnienia, jak badanie dialektów i gwar, stały się przedmiotem socjolingwistyki, badanie języków zagrożonych – etnologii i antropologii, a zjawisko szeroko rozumianej komunikacji w duchu pragmatyzmu weszło do zadań nauki zwanej *Kommunikationswissenschaft* [komunikologii]. Prace, jakie

prowadziła i prowadzi lubelska szkoła etnolingwistyczna, rozpoczynając od analiz dialektologicznych i folklorystycznych przez badania okołosłownikowe i refleksje na temat językowego obrazu świata, stereotypów językowych i wartości do wypracowania bogatego instrumentarium analitycznego, jak definicja kognitywna, punkt widzenia i oglądu rzeczywistości czy podmiotowe profilowanie pojęć (Bartmiński 2016) oraz studia z zakresu lingwistycznej semiotyki kultury i dyskursu, jakie przedstawił Czerwiński (2015), są w językoznawstwie germanistycznym jeszcze muzyką przyszłości.

BIBLIOGRAFIA

- Anusiewicz, J. 1994. *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Altmayer, C. 2004. *Kultur als Hypertext. Zu Theorie und Praxis der Kulturwissenschaft im Fach Deutsch als Fremdsprache*. München: Iudicium.
- Bartmiński, J. 2008. „Etnolingwistyka, lingwistyka kulturowa, lingwistyka antropologiczna?”. *Język a Kultura* 20: 15–33.
- Bartmiński, J. 2012. *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*, red. J. Zinken. Sheffield–Oakville: Equinox.
- Bartmiński, J. 2016. „O aktualnych zadaniach etnolingwistyki”. *Etnolingwistyka* 28: 7–29.
- Bubenhofer, N. 2009. *Sprachgebrauchsmuster. Korpuslinguistik als Methode der Diskurs- und Kulturanalyse*. Berlin–New York: De Gruyter.
- Busse, D. 2016. „Einführung: Kulturwissenschaftliche Orientierung in der Sprachwissenschaft”. W *Sprache – Kultur – Kommunikation. Ein internationales Handbuch zu Linguistik als Kulturwissenschaft*, red. L. Jäger, W. Holly, P. Krapp, S. Weber, i S. Heekeren. Berlin–Boston: De Gruyter, 645–661.
- Czachur, W. 2017. „Lingwistyka kulturowa i międzykulturowa. Pytania badawcze, zadania i perspektywy”. W *Lingwistyka kulturowa i międzykulturowa*, red. W. Czachur. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 7–38.
- Czachur, W. 2018. „Kulturwissenschaftlicher Denkstil in der germanistischen Linguistik. Motivationen, Beharrungstendenzen und Entwicklungsrichtungen”. W *Denkstile in der deutschen Sprachwissenschaft. Bausteine einer Fachgeschichte aus dem Blickwinkel der Wissenschaftstheorie Ludwik Flecks*, red. Ch. Andersen, U. Fix, i J. Schiewe. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 137–166.
- Czachur, W. 2020. *Lingwistyka dyskursu jako integrujący program badawczy*. Wrocław: Atut.
- Czerwiński, M. 2015. *Kultura, dyskurs, znak*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Feilke, H. 2016. „Einführung: Sprache – Kultur – Wissenschaft”. W *Sprache – Kultur – Kommunikation. Ein internationales Handbuch zu Linguistik als Kulturwissenschaft*, red. L. Jäger, W. Holly, P. Krapp, S. Weber, i S. Heekeren. Berlin–Boston: De Gruyter, 9–36.
- Földes, C. 2003. *Interkulturelle Linguistik. Vorüberlegungen zu Konzepten, Problemen und Desiderata*. Wien: Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg.
- Gardt, A. 2003. „Sprachwissenschaft als Kulturwissenschaft”. W *Literaturwissenschaft und Linguistik von 1960 bis heute*, red. U. Haß-Zumkehr, i Ch. König. Göttingen: Wallenstein-Verlag, 271–288.
- Günthner, S. 2013. „Sprache und Kultur”. W *Sprachwissenschaft: Grammatik – Interaktion – Kognition*, red. P. Auer. Stuttgart: Springer, 347–369.

- Günthner, S. 2015. „Zur Verwobenheit von Sprache und Kultur – Ansätze einer Anthropologischen Linguistik”. W *Linguistik und Kulturwissenschaft. Zu ihrem Verhältnis aus der Perspektive des Faches Deutsch als Fremd- und Zweitsprache und anderer Disziplinen*, red. M. Dobstadt, Ch. Fandrych, i R. Riedner. Frankfurt am Main: Peter Lang, 37–64.
- Günthner, S. 2017. „Doing Culture – kulturowa samoidentyfikacja i identyfikowanie innych w rozmowie”. W *Lingwistyka kulturowa i międzykulturowa*, red. W. Czachur. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 39–67.
- Günthner, S., i A. Linke. 2006. „Einleitung: Linguistik und Kulturanalyse. Ansichten eines symbiotischen Verhältnisses”. *Zeitschrift für germanistische Linguistik* 34–1: 1–27.
- Hermanns, F. 1994. „Linguistisch Anthropologie. Skizze eines Gegenstandsbereiches linguistischer Mentalitätsgeschichte”. W *Begriffsgeschichte und Diskursgeschichte. Methodenfragen und Forschungsergebnisse der historischen Semantik*, red. D. Busse, F. Hermanns, i W. Teubert. Opladen: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 29–59.
- Hermanns, F., i M. Zhao. 1996. „„Arbeit“ in China und in Deutschland. Ein Begriffsvergleich als Beitrag zum Programm der interkulturellen Linguistik”. W *Blickwinkel*, red. A. Wierlacher, i G. Stötzel. München: Iudicium, 413–436.
- Jäger, L., W. Holly, P. Krapp, S. Weber, i S. Heekeren. 2016. „Einleitung”. W *Sprache – Kultur – Kommunikation. Ein internationales Handbuch zu Linguistik als Kulturwissenschaft*, red. L. Jäger, W. Holly, P. Krapp, S. Weber, i S. Heekeren. Berlin–Boston: De Gruyter, 1–5.
- Holly, W., i L. Jäger. 2016. „Aspekte einer kulturwissenschaftlichen Linguistik”. W *Sprache – Kultur – Kommunikation. Ein internationales Handbuch zu Linguistik als Kulturwissenschaft*, red. L. Jäger, W. Holly, P. Krapp, S. Weber, i S. Heekeren. Berlin–Boston: De Gruyter, 944–956.
- Kämper, H. 2007. „Linguistik als Kulturwissenschaft. Am Beispiel einer Geschichte des sprachlichen Umbruchs im 20. Jahrhundert”. W *Sprach-Perspektiven. Germanistische Linguistik und das Institut für Deutsche Sprache*, red. H. Kämper, i L.M. Eichinger. Tübingen: De Gruyter, 419–439.
- Karstedt, L. 2004. *Sprache und Kultur. Eine Geschichte der deutschsprachigen Ethnolinguistik*. Hamburg.
- Kuße, H. 2012. *Kulturwissenschaftliche Linguistik. Eine Einführung*. Tübingen.
- Linke, A. 2008. „Kommunikation, Kultur und Vergesellschaftung. Überlegungen zu einer Kulturgeschichte der Kommunikation”. W *Sprache – Kognition – Kultur. Sprache zwischen mentaler Struktur und kultureller Prägung*, red. L.M. Eichinger, i H. Kämper. Berlin–New York: De Gruyter, 24–50.
- Linke, A. 2011. „Signifikante Muster – Perspektiven einer kulturanalytischen Linguistik”. W *Begegnungen. Das VIII. Nordisch-Baltische Germanistentreffen in Sigtuna vom 11. bis zum 13.6. 2009*, red. E. Wåghäll Nivre, B. Kaute, B. Andersson, B. Landén, i D. Stoeva-Holm. Stockholm: Stockholm University Press, 23–44.
- Linke, A. 2016. „Einführung: Kommunikation und Kulturalität”. W *Sprache – Kultur – Kommunikation. Ein internationales Handbuch zu Linguistik als Kulturwissenschaft*, red. L. Jäger, W. Holly, P. Krapp, S. Weber, i S. Heekeren. Berlin–Boston: De Gruyter, 351–368.
- Palmer, G.B. 1996. *Toward a Theory of Cultural Linguistics*. Austin: University of Texas Press.
- Scharloth, J. 2005. *Sprachnormen und Mentalitäten. Sprachbewusstseinsgeschichte in Deutschland im Zeitraum von 1766 und 1785*. Tübingen: De Gruyter.
- Schröter, J. 2014. „Analyse von Sprache als Analyse von Kultur. Überlegungen zur kulturanalytischen Linguistik am Beispiel des Wandels von Briefschlüssen im 19. und 20. Jahrhundert”. W *Kommunikation – Korpus – Kultur*:

- Ansätze und Konzepte einer kulturwissenschaftlichen Linguistik*, red. N. Benitt, Ch. Koch, K. Müller, S. Saage, L. Schüler. Trier: WVT Wissenschaftlicher Verlag, 25–45.
- Schröter, J. 2016. *Abschied nehmen. Veränderungen einer kommunikativen Kultur im 19. und 20. Jahrhundert*. Berlin–New York: De Gruyter.
- Schröter, J., S. Tienken, Y. Ilg, J. Scharloth, i N. Bubenhofer, red. 2019. *Linguistische Kulturanalyse*. Berlin–Boston: De Gruyter.
- Sharifian, F. 2015. „Cultural Linguistics”. W *The Routledge Handbook of Language and Culture*, red. F. Sharifian. London–New York: Routledge, 473–492.
- Skowronek, K., i B. Skowronek. 2010. „Kulturoznawstwo i lingwistyka. Granice – miejsca wspólne – związki”. W *Granice kultury*, red. A. Gwóźdź (przy współpracy M. Kempnej-Pieniżek). Katowice: Wydawnictwo Śląsk, 298–307.
- Skwarczyńska, S. 1965. *Wstęp do nauki o literaturze*, t. III. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax.
- Tienken, S. 2008. *Alltagsgattungen und der Ort von Kultur. Sprachwissenschaftliche und kulturanalytische Studien anhand von Milchverpackungen in Deutschland und Schweden*. Stockholm: Stockholm University.
- Tienken, S. 2015. „Muster – kulturalanalytisch betrachtet”. W *Handbuch Satz, Äußerung, Schema*, red. Ch. Dürscheid, i J.G. Schneider. Berlin–New York: De Gruyter, 464–484.
- Tienken, S. 2017. „Wzorce językowe a analiza kulturowa. Ujęcie teoretyczne i metodyczne”. W *Lingwistyka kulturowa i międzykulturowa*, red. W. Czachur. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 39–67.
- Wengeler, M. 2006. „Linguistik als Kulturwissenschaft. Eine Einführung in diesen Band”. *Linguistik als Kulturwissenschaft*, red. M. Wengeler. Hildesheim–Zürich–New York: Georg Olms Verlag, 1–23.
- Wierzbicka, A. 1991. *Cross-cultural pragmatics. The semantics of human interaction*. Berlin–New York: De Gruyter.
- Wierzbicka, A. 1992. *Semantics, Culture and Cognition. Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations*. New York: Oxford University Press.
- Wierzbicka, A. 1997. *Understanding cultures through their key words: English, Russian, Polish, German, and Japanese*. New York: Oxford University Press.

Language and Culture in Germanic Linguistic Research

Keywords: cultural linguistics, language-culture-relation, Germanic linguistics, anthropological linguistics.

ABSTRACT

The aim of the article is to reflect on the development of research within broadly understood cultural linguistics in Germanic studies. The collected corpus of texts of key importance for the development of cultural linguistics in Germanic studies shows how language and culture are defined in the context of their mutual relations. The article also discusses the terms used in the literature by linguists to define and describe their research, in order to use the examples from these two fields to illustrate the aims of anthropological linguistics (anthropologische Linguistik) and cultural linguistics (kulturalanalytische Linguistik) and the methods used to analyse the linguistic material. The article ends with a summary of developmental trends in the discussed linguistic sub-discipline and with an interlinguistic commentary.